Question Bank (प्रश्नकोषः) 2025-26

Code - UG DSC 604

न्याय-वैशेषिकदर्शनप्रवीणः

ग्रन्थौ - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली(अनुमानोपमानशब्दखण्डाः) एवञ्च न्यायभाष्यम् (प्रथमोऽध्यायः)

लघूत्तरप्रश्नाः		
1	कः परामर्शः?	व्यापरः/ व्याप्यस्य पक्षवृत्तित्वधीः परामर्शः।
2	अनुमितौ करणं किम्?	व्याप्तिज्ञानम्।
3	ज्ञायमानं लिङ्गमनुमितौ करणं न वा?	न।
4	पर्वतो धूमवानिति कीदृशं ज्ञानम्?	पक्षधर्मताज्ञानम्।
5	साहचर्यनियमः क उच्यते?	व्याप्तिः
6	पूर्वपक्षव्याप्तिलक्षणं किम्?	साध्यवदन्याऽवृत्तित्वम्
7	सिद्धान्तव्याप्तेर्लक्षणं किम्?	हेत्वधिकरणवृत्त्यभावप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यम्।
8	समवायेन वह्न्यधिकरणं किम्?	वह्नेरवयवाः।
9	वह्निमान् धूमादित्यत्र हेतुतावच्छेदकसम्बन्धः कः?	संयोगः।
10	सामानाधिकरण्यं नाम किम्?	समानम् एकमधिकरणं ययोः तयोः सामानाधिकरण्यम्।
11	पर्वतो धूमवान् वह्नेरित्यत्र साध्यः कः?	धूमः
12	हेतोः पञ्चरूपाणि कानि?	पक्षसत्त्व-सपक्षसत्त्व-विपक्षासत्त्व-अबाधितत्त्व-असत्प्रतिपक्षत्वानि
13	हेत्वधिकरणं कथं वाच्यम्?	हेतुतावच्छेदकविशिष्टाधिकरणं वाच्यम्।
14	अभावः कथं बोध्यः?	प्रतियोगिव्यधिकरणो बोध्यः।
15	प्रतियोग्यनधिकरणत्वं कथं वाच्यम्?	प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वम्।
16	कः पक्षः?	सन्दिग्धसाध्यवान् पक्षः।
17	सपक्षः कः?	निश्चितसाध्यवान्।
18	विपक्षः कः?	निश्चितसाध्याभाववान्
19	का नाम पक्षता?	सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावः
20	का नाम सिषाधयिषा?	साधयितुमिच्छा
21	हेत्वाभासाः कति? के च ते?	पञ्च। सव्यभिचार-विरुद्ध-सत्प्रतिपक्ष-असिद्ध-बाधिताः।
22	सव्यभिचारः कतिविधः? के च ते?	त्रिविधः। साधारणासाधारणानुपसंहारिभेदात्।
23	हेत्वाभाससामान्यलक्षणं किम्?	यद्विषयकत्वेन ज्ञानस्यानुमितिविरोधित्वं तत्त्वम्।
24	असिद्धः कतिविधः? के च ते?	त्रिविधः। आश्रयासिद्धः स्वरूपासिद्धः व्याप्यत्वासिद्धश्चेति।
25	उपमितिकरणं किम्?	उपमानम्
26	का नाम उपमितिः?	संज्ञासंज्ञिसम्बन्धज्ञानम्
27	उपमितौ व्यापारः कः?	अतिदेशवाक्यार्थस्मरणम् उपमितौ व्यापारः।
28	शाब्दबोधे करणं किम्?	पदज्ञानम्।
29	का नाम शक्तिः?	अस्मात्पदादयमर्थो बोद्धव्य इतीश्वरसङ्केतः शक्तिः।
30	शाब्दबोधे व्यापारः कः?	पदजन्यपदार्थस्मरणं शाब्दबोधे व्यापारः।
31	वृत्तिः कतिविधा? के च ते?	द्विविधा, शक्तिलक्षणा चेति।
32	शक्तिग्रहः कस्माद्भवति?	व्याकरणोपमानकोशाप्तवाक्य-व्यवहार-वाक्यशेष-विवरण-सान्ध्यतः सिद्धपदस्य कथनाच्च।
33	आधुनिके नाम्नि शक्तिरस्ति न वा?	अस्ति

34	पिकपदवाच्यः क इति कथं शक्तिग्रहो भवति?	आप्तवाक्यात्
35	जातिशक्तिवादिनः के?	मीमांसकाः
36	जात्याकृतिविशिष्टव्यक्तौ शक्तिरिति केषां मतम्?	नैयायिकानाम्
37	पदचातुर्विध्यं किम्?	यौगिकम्, रूढम्, योगरूढम्, यौगिकरूढम्
38	का नाम लक्षणा?	शक्यसम्बन्धो लक्षणा
39	लक्षणा कतिविधा? काश्च ताः?	त्रिविधा, जहद्, अजहद्, जहदजहच्चेति
40	का नाम लक्षितलक्षणा?	शक्यार्थस्य परम्परासम्बन्धरूपा लक्षणा
41	शाब्दबोधकारणानि कानि?	आसत्तियोग्यताकाङ्क्षातात्पर्यज्ञानानि।
42	आकाङ्क्षा अर्थात् किम्?	यत्पदेन विना यस्याननुभावकता भवेत्।
43	योग्यता का?	एकपदार्थेऽपरपदार्थसम्बन्धः।
44	आसत्तिर्नाम का?	अन्वयप्रतियोग्यनुयोगिपदयोरव्यवधानम्।
45	किं नाम तात्पर्यम्?	वक्तुरिच्छा
46	गौतममहर्षिणा रचितं दर्शनं किम्?	न्यायदर्शनम्।
47	न्यायभाष्यस्य कर्ता कः?	महर्षिवात्स्यायनः।
48	न्यायसूत्रे कति अध्यायाः सन्ति?	५।
49	यमुद्दिश्यप्रवर्तते तत् किम्?	प्रयोजनम्।
50	गन्ध................तदर्थाः। पूरयत।	गन्धरसरूपस्पर्शशब्दाः पृथिव्यादिगुणास्तदर्थाः।
51	बुद्धेः अर्थान्तरं किम्?	उपलब्धिः ज्ञानं वा।
52	सदसद्विषयकं किमुच्यते?	अनुमानम्।
53	अनुमानं कतिविधम्? किञ्च तत्?	त्रिविधम्, पूर्ववच्छेशवत्सामान्यतोदृष्टञ्च।
54	सूत्रोक्तं प्रत्यक्षलक्षणं किम्?	इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यवसायात्मकं प्रत्यक्षम्।
55	व्याभिचारिबुद्धिः कीदृशी?	अतस्मिन्स्तद्बुद्धिः।
56	आत्मनो लिङ्गं किम्?	इच्छाद्वेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्यात्मनो लिङ्गम्।
57	मनसो लिङ्गं किम्?	युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्मनसो लिङ्गम्।
58	किं नाम दुःखम्?	बाधनालक्षणं दुःखम्।
59	कः अपवर्गः?	तदत्यन्तविमोक्षोऽपवर्गः।
60	दृष्टान्तः कः?	लौकिकपरीक्षकाणां यस्मिन्नर्थे बुद्धिसाम्यं स दृष्टान्तः।
61	निग्रहस्थानं कीदृशम्?	विप्रतिपत्तिरप्रतिपत्तिश्च निग्रहस्थानम्।
62	वादः कः?	प्रमाणतर्कसाधनोपालम्भः सिद्धान्ताविरुद्धः पञ्चावयवोपपन्नः पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहो वादः ।
63	कः सव्यभिचारः?	अनैकान्तिको सव्यभिचारः।
64	हेत्वाभासाः के?	सव्यभिचार-विरुद्ध-प्रकरणसम-साध्यसम-कालातीता हेत्वाभासाः ।
65	यस्मात् प्रकरणचिन्ता स निर्णयार्थमपदिष्टः कः?	प्रकरणसमः ।

66	उपचारच्छलस्योदाहरणं किम्?	मञ्चाः क्रोशन्ति।
67	'नवकम्बलोऽस्ये'ति कस्योदाहरणम्?	वाक्छलस्य ।
68	किं नाम छलम्?	वचनविघातोऽर्थविकल्पोपपत्त्या छलम्।
69	त्रिस्रः कथा के भवन्ति?	वाद-जल्प-वितण्डा च ।
70	वितण्डा का?	प्रतिपक्षस्थापनाहीनो वितण्डा।
71	शरीरं किम्?	चेष्टेन्द्रियार्थाश्रयः शरीरम्।
72	छलं कतिविधम्? किञ्च तत्?	त्रिविधम्। वाक्छलं सामान्यच्छलमुपचारच्छलञ्चेति
73	विप्रतिपत्तिरप्रतिपत्तिश्च किम्?	निग्रहस्थानम्।
74	कः शब्दः?	आप्तोपदेशः
75	कः प्रेत्यभावः?	पुनरुत्पत्तिः प्रेत्यभावः
76	कः संशयः?	समानाऽनेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपलब्ध्यनुपलब्ध्यव्यवस्थातश्च विशेषापेक्षो विमर्शः संशयः
77	सूत्रोक्तं प्रयोजनं किम्?	यमर्थमधिकृत्यप्रवर्तते तत् प्रयोजनम्
78	सिद्धान्तभेदाः के?	सर्वतन्त्रप्रतितन्त्राऽधिकरणाभ्युपगमसंस्थितिरिति
79	के अवयवाः?	प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनान्यवयवाः
80	सूत्रोक्तं हेतुलक्षणं किम्?	उदाहरणसाधर्म्यात्साध्यसाधनं हेतुः
81	सूत्रोक्तोपनयः कः?	उदाहरणापेक्षस्तथेत्युपसंहारो न तथेति वा साध्यस्योपनयः
82	सूत्रोक्तनिगमनं किम्?	हेत्वपदेशात् प्रतिज्ञायाः पुनर्वचनं निगमनम्
83	तर्कः कः?	अविज्ञाततत्त्वेऽर्थे कारणोपपत्तितः तत्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्कः
84	निर्णयः कः?	विमृश्य पक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं निर्णयः
85	जल्पः क उच्यते?	यतोक्तोपपन्नश्छलजातिनिग्रहस्थानसाधनोपालम्भो जल्पः
86	सम्भवतोऽर्थस्याऽतिसामान्ययोगात्-असम्भूतार्थकल्पना किमुच्यते?	सामान्यच्छलम्
87	सिद्धान्तमभ्युपेत्य तद्विरोधी क उच्यते?	विरुद्धः
88	कः कालातीतः?	कालत्ययापदिष्टः कालातीतः
89	का नाम जातिः?	साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां प्रत्यवस्थानं जातिः
90	किं नाम निग्रहस्थानम्?	विप्रतिपत्तिरप्रतिपत्तिश्च निग्रहस्थानम्

६ अङ्कप्रश्नाः	
1	अनुमित्युत्पत्तिप्रक्रियां व्याख्यात।
2	पूर्वपक्षव्याप्तिं परिचाययत।
3	सिद्धान्तव्याप्तिं व्यख्यात।
4	परामर्शं व्याख्यात।
5	पक्षतालक्षणं व्याख्यात।
6	हेत्वाभासान् परिचाययत।
7	शाब्दबोधप्रक्रियां व्याख्यात।
8	उपमित्युत्पत्तिप्रक्रियां व्याख्यात।

9	शक्तिं व्याख्यात।
10	लक्षणां व्याख्यात।
11	शाब्दबोधकारणानि व्याख्यात।
12	पदचातुर्विध्यं व्याख्यात।
13	प्रत्यक्षप्रमाणं व्याख्यात।
14	अनमानप्रमाणं व्याख्यात।
15	प्रमेयसूत्रं व्याख्यात।
16	आत्मनो अस्तित्वे सूत्रोक्तं प्रमाणं व्याख्यात।
17	दृष्टान्तं व्याख्यात।
18	अवयवाः व्याख्येयाः।
19	वादसूत्रं व्याख्यात।
20	जल्पसूत्रं व्याख्यात।
21	'दुःखजन्मप्रवृत्तिदोषमिथ्याज्ञानानामुत्तरोत्तराऽपाये तदनन्तरापायादपवर्गः' व्याख्यात।
22	'आप्तोपदेशः शब्दः' सूत्रं व्याख्यात।
23	'घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्-श्रोत्राणीन्द्रियाणि भूतेभ्यः' व्याख्यात।
24	'सम्भवतोऽर्थस्याऽतिसामान्ययोगादसम्भूतार्थकल्पना सामान्यच्छलम्' व्याख्यात।
25	'साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां प्रत्यवस्थानं जातिः' व्याख्यात।

१० अङ्कप्रश्नाः	
1	'साध्यवदन्याऽवृत्तित्वम्' लक्षणमिदं समन्वयीकुरुत।
2	'हेत्वधिकरणवृत्त्यभावप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यम्' लक्षणमिदं सर्वत्र समन्वयीकुरुत।
3	व्याप्ति-पक्षधर्मता-परामर्शानाम् अनुमितौ करणत्वं प्रतिपादयत।
4	पक्षतायाः स्वरूपं विवृणुत।
5	जातिशक्तिवादमतं निरस्य स्वमतमुपस्थापयत।
6	सव्यभिचारहेत्वाभासं सोदाहरणमुपपादयत।
7	असिद्धहेत्वाभासं लक्षणोदाहरणैः विशदीकुरुत।
8	विरुद्धसत्प्रतिपक्षबाधहेत्वाभासान् व्याख्यात।
9	शाब्दबोधकारणानि विशदीकुर्वन्तु।
10	शक्तिग्रहकारणानि मुक्तावल्यनुसारं प्रतिपादनीयानि।
11	प्रथमेऽध्याये प्रतिपादतविषयान् सङ्क्षेपेण परिचाययन्तु।
12	षोडशपदार्थान् भाष्यदिशा प्रतिपादयन्तु।
13	आत्मशीरेन्द्रियेति प्रमेयसूत्रार्थं भाष्यदिशा विवृण्वन्तु।
14	'तदत्यन्तविमोक्षोऽपवर्गः' भाष्यानुसारं सूत्रमिदं व्याख्यात।
15	संशयलक्षणं भाष्यानुसारं विशदीकुर्वन्तु।
16	सप्रभेदं च्छलं भाष्यदिशा प्रतिपादयन्तु।
17	सप्रभेदं सोदाहरणञ्च सिद्धान्तं विशदीकर्वन्तु।
18	पञ्चावयवाः सोदाहरणं व्याख्येयाः।
19	हेत्वाभासाः न्यायभाष्यदिशा प्रतिपादयन्तु।
20	तर्कनिर्णयौ यथाभाष्यं व्याख्येयौ।